

„Geograficzno-polityczne uwarunkowania sytuacji mniejszości polskiej na Litwie i Łotwie po 1990 roku¹”

W niniejszej pracy autorka podjęła geograficzno-polityczne badania porównawcze mniejszości polskiej na Litwie i Łotwie pomimo całkowicie odmiennej sytuacji obu grup. Dodatkowo podjęcie badań nad mniejszością polską na Łotwie jest próbą wypełnienia luki jak występuje, zdaniem autorki, w literaturze geograficznej dotyczącej sytuacji Polaków poza granicami kraju. Wybór mniejszości polskiej na Litwie i Łotwie wynika nie tylko z osobistych zainteresowań autorki i jej wcześniejszych badań empirycznych, ale również z atrakcyjności tego tematu wynikającej z historycznych zmienności stosunków między większością i mniejszością oraz obecną rangą relacji na linii Polska-Litwa oraz Polska-Łotwa w kontekście partnerstwa strategicznego.

Podmiotem badań niniejszej pracy są Polacy zamieszkujący Litwę i Łotwę, natomiast przedmiotem badań są geograficzno-polityczne uwarunkowania ich sytuacji na tle przemian politycznych zachodzących po 1990 roku. Analizowane mniejszości zaliczyć można do tzw. mniejszości tradycyjnych, czyli od wieków zamieszkujących na terenach Litwy i Łotwy, stanowiących swego rodzaju relikwiel wielonarodowej Rzeczypospolitej. Warto wspomnieć, że mniejszości te w ostatnim wieku uległy istotnym przeobrażeniom, zwłaszcza ilościowym, instytucjonalnym, społecznym oraz kulturowym.

W niniejszej pracy przyjęto następujące cele:

- analizę przyczyn i konsekwencji zmian rozmieszczenia oraz liczebności mniejszości polskiej na obszarze Litwy i Łotwy,
- określenie wpływu zmian sytuacji politycznej na położenie mniejszości polskiej na Litwie i Łotwie,
- zbadanie aktywności i zróżnicowania środowiska polskiego na Litwie i Łotwie oraz jego relacji z państwem zamieszkania oraz narodami dominującymi,
- analizę porównawczą zmian sytuacji politycznej i społecznej ludności polskiej na Litwie i Łotwie po 1990 roku.

Opierając się na postawionych celach badawczych przyjęto następujące hipotezy badawcze:

- założono, że głównym czynnikiem kształtującym sytuację Polaków na Litwie i Łotwie po roku 1990 były zmiany uwarunkowań politycznych i prawnych będące konsekwencją odzyskania niepodległości przez oba badane państwa bałtyckie. Zmiany te przyczyniły się do relatywnej poprawy sytuacji politycznej i społecznej Polaków zamieszkujących oba kraje oraz do wzrostu ich aktywności instytucjonalnej;
- założono, że odmienna sytuacja mniejszości polskiej na Litwie i Łotwie wynika z całkowicie różnego potencjału demograficznego, a co z tym się wiąże także politycznego obu społeczności oraz odmiennych, w przypadku obu państw, uwarunkowań historycznych kształtujących w przeszłości relacje na linii mniejszość polska-państwo zamieszkania.

W przedstawionej pracy wykorzystano następujące metody analizy: studialne, w tym: badania kameralne, analizę materiałów tekstowych i kartograficznych, analizę danych zastanych, metody kartograficzne. W pracy wykorzystano również metody badań terenowych, w tym: wywiad pogłębiony, obserwację bezpośrednią w terenie, obserwację uczestniczącą, kwerendę danych statystycznych, źródła i literatury oraz dokumentację fotograficzną.

¹ badania, przeprowadzone przez autorkę na potrzeby niniejszej pracy, zostały sfinansowane ze środków Narodowego Centrum Nauki, przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/N/HS4/02144 na realizację projektu pt. „Wpływ przemian politycznych na Litwie i Łotwie na sytuację mniejszości polskiej w XX i początkach XXI wieku - studium porównawcze”.

Na drodze analizy uzyskanych wyników badań autorka sformułowała szereg wniosków wspólnych dla sytuacji Polaków na Litwie i Łotwie, tj.:

- regiony największej koncentracji mniejszości polskiej na Litwie i Łotwie zostały ukształtowane historycznie i nie uległy istotnym zmianom po uzyskaniu przez oba kraje niepodległości,
- sytuacja prawna, polityczna i społeczna mniejszości polskiej na Litwie i Łotwie jest obecnie zdecydowanie korzystniejsza niż w okresie ZSRR,
- największe spadki liczebności Polaków na Litwie i Łotwie na początku XXI wieku odnotowano w miejscach największej ich koncentracji, spadek liczebności mniejszości polskiej jest w głównej mierze konsekwencją procesów asymilacji oraz emigracji zarobkowej, nasilonej zwłaszcza po akcesji obu państw do UE,
- głównym impulsem do tworzenia polskich organizacji były zmiany ustrojowe zachodzące zarówno na Litwie jak i Łotwie, będące konsekwencją rozpadu Związku Radzieckiego,
- organizacjami pełniącymi rolę liderów w środowisku polskim są Związek Polaków na Litwie oraz Związek Polaków na Łotwie,
- intensywność oraz zakres działań większości organizacji najbardziej uzależniony jest od wsparcia finansowego z Polski,
- większość organizacji powstała ponad 20 lat temu (na początku lat 90. XX wieku) i obecnie następuje wymiana pokoleniowa w zarządach, co powoduje zastoje w ich działalności.

Jednakże obok elementów wspólnych odnoszących się do sytuacji ludności polskiej na Litwie i Łotwie, istnieje również szereg cech ją różniących. Na Litwie funkcjonuje bardzo duża liczba polskich organizacji ale aktywną działalność prowadzi zaledwie około połowa, z reguły tych liczniejszych stowarzyszeń. Brak jest wyraźnego koordynatora działań poszczególnych organizacji, co skutkuje zbieżnością zakresu działalności wielu z nich. Polacy są najbardziej skonfliktowaną mniejszością narodową z państwem litewskim (na Łotwie taką rolę odgrywają Rosjanie). Wiele problemów mniejszości polskiej na Litwie jest wyolbrzymianych przez media litewskie oraz Akcją Wyborczą Polaków na Litwie i wykorzystywanych do prowadzenia propagandy politycznej, jednak część istnieje obiektywnie. Konflikty narodowościowe, zwłaszcza o podłożu polityczno-prawnym, choć oczywiście niepożądane i często destabilizujące, mogą spełniać także pozytywną funkcję – jednoczyć, mobilizować i wzmacniać grupę mniejszościową. Można postawić tezę, iż silna wewnętrzna integracja, wyraźne poczucie odrębności oraz tożsamości narodowej wśród mniejszości polskiej na Litwie w dużym stopniu są konsekwencją dyskryminujących – w opinii zamieszkujących na Litwie Polaków – działań władz litewskich podejmowanych po roku 1990.

Natomiast na Łotwie funkcjonuje mała liczba polskich organizacji. Powodem takiego stanu rzeczy jest nie tylko niewielkie zaangażowanie Polaków w działalność organizacyjną, ale również niewystarczające wsparcie finansowe ze strony polskiej, czego skutkiem było zaprzestanie nadawania polskich audycji w łotewskim radiu i telewizji. Wśród Polaków na Łotwie występowanie konfliktów z Łotyszami oraz innymi mniejszościami narodowymi jest sporadyczne, dzięki czemu uchodzą za wzorcowy przykład integracji mniejszości narodowej w społeczeństwie łotewskim. Z drugiej strony postępująca integracja Polaków w społeczeństwie łotewskim przyspiesza procesy asymilacyjne i w konsekwencji prowadzi do zmniejszania się liczebności oraz aktywności mniejszości polskiej.

Zupełnie odmienna jest również sytuacja w systemie polskiej oświaty w obu krajach. Na Litwie system ten jest jedynym, poza Polską, dającym możliwość kształcenia na wszystkich szczeblach w języku polskim. Szkoły otrzymują bardzo dużą pomoc z Polski, zarówno finansową, jak i w sferze doskonalenia pracy nauczycieli. Z kolei liczba polskich szkół na Łotwie jest bardzo mała, a polska mniejszość nie dąży do wprowadzania nauczania wszystkich przedmiotów w języku polskim ze względu na ewentualne późniejsze problemy integracyjne w społeczeństwie łotewskim. Wynika to również z faktu, że większość tamtejszych Polaków uznaje rosyjski za język ojczysty.